

УДК 159.9: 159.94

Кришталь М.А., к. психол. н., професор, Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля;

Капля А.М., к. пед. н., доцент, начальник факультету пожежно-рятувальної діяльності Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля;

Снісаренко А.Г., к. психол. н., доцент, начальник кафедри психології діяльності в особливих умовах та педагогіки Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЧЕРКАСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ

У роботі описано основні етапи становлення, напрями досліджень і перспективи розвитку Черкаської наукової школи психологічної підготовки курсантів-рятувальників Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Ключові слова: наукова школа, психологічна підготовка, психологія діяльності в особливих умовах, курсанти-рятувальники.

В работе описаны основные этапы становления, направления исследований и перспективы развития Черкасской научной школы психологической подготовки курсантов-спасателей Академии пожарной безопасности имени Героев Чернобыля.

Ключевые слова: научная школа, психологическая подготовка, психология деятельности в особых условиях, курсанты-спасатели.

Постановка проблеми. Вірогідність і життєздатність наукових підходів, нових наукових термінів, технологій та форм роботи перевіряється не лише на підставі аналізу існуючих базових понять, наукових досліджень, публічного обговорення на форумах, конференціях та симпозіумах. Якщо наукова сентенція не отримує практичного впровадження, не проходить перевірки в реалізації, то назавжди залишається лише теоретичною розробкою. Тому дуже важливо, аби наукові підходи трансформувалися у практичні методики і технології роботи, підкріплювалися і збагачувалися практичними напрацюваннями, набували практичної значущості, системного застосування та були корисними для науковців та фахівців.

Таке плідне поєднання теорії та практики вже не перший десяток років є основою досліджень Черкаської наукової школи психологічної підготовки курсантів-рятувальників у Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Становлення та розвиток шкіл в науці дедалі більше звертає увагу суспільства та наукового співтовариства [1–6]. Аналізу проблеми функціонування наукових психологічних шкіл присвячені роботи О.А. Гнізділової, В.Ф. Енгалічева, В.К. Криворученка, О.О. Назарова, В.П. Садкового, О.В. Тімченка, Ю.А. Храмова, А.А. Шикун та ін. Інтерес науковців до проблем наукових психологічних шкіл пояснюється не тільки необхідністю вивчення генезису наукових ідей, історії становлення наукових напрямів, механізму наукових відкриттів, але й пошуком сучасних форм організації наукових досліджень та

кристалізації сучасних знань у галузях прикладної психологічної науки: інженерної психології, психології праці, юридичної психології, психології діяльності в особливих умовах тощо.

Значна роль наукових шкіл у розвитку психологічної думки відома з давніх часів, коли психологічне знання формувалося в надрах філософських і природно-наукових вчень (школи країн Стародавнього Сходу, а також давньогрецькі: Піфагора, Гіпократ, Сократ, Платона та ін.). Істотне зростання ролі наукових шкіл відбулося в епоху Нового часу у зв'язку зі стрімким прогресом науки, перетворенням її в професію, а також завдяки переходу наукової діяльності з області індивідуальної праці у сферу колективну [1].

Якщо говорити про психологію, то саме завдяки школі В. Вундта психологія вперше набула статусу самостійної науки, а надалі зі стін цієї школи вийшла ціла плеяда психологів, які стали керівниками багатьох інших шкіл-лабораторій, де продовжувався процес подальшого становлення психології як самостійної науки (Е. Тітченер, Ч. Спірмен, О. Кюльпе, Д. Кеттелл, В.М. Бехтерев та ін.). Подальший інтенсивний розвиток психології у ХХ ст. призвів до переростання багатьох шкіл - дослідних колективів у школи -напрями, що визначили макроструктуру сучасної психології, такі, як структуралізм, функціоналізм, біхевіоризм і необіхевіоризм, гештальтпсихологія і школа К. Левіна, французька соціологічна школа, психоаналіз, когнітивізм тощо. Структура сучасної вітчизняної психології також обумовлена діяльністю великих наукових шкіл, що розвиваються протягом всієї її історії, серед яких школи Б.Г. Ананьєва, М.Я. Басова, Л.С. Виготського, О.Ф. Лазурського, О.Р. Лурія, В.М. М'ясищева, А.В. Петровського, Б.М. Теплова, М.Г. Ярошевського та ін.

Заслужують на увагу дослідження [4] Харківської наукової школи екстремальної психології, засновниками та рушійною силою якої є фахівці науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України під керівництвом доктора психологічних наук, професора О.В. Тімченка. Колектив цієї наукової школи сьогодні вирішує найскладніші питання не тільки з проблем науково-методичного та практично-прикладного супроводу діяльності служби психологічного забезпечення ДСНС України, але й безпосереднього надання екстреної психологічної допомоги населенню, постраждалому внаслідок надзвичайної ситуації, викликаній подіями природного, техногенного або соціального походження.

Разом з тим проблема функціонування наукової школи психологічної підготовки курсантів - майбутніх рятувальників поки що не була предметом теоретичного дослідження і – утворює новий напрям у розвитку сучасної психології.

З огляду на сказане, **мета** даної статті – висвітлити внесок Черкаської наукової школи психологічної підготовки курсантів-рятувальників у розбудову системи підготовки фахівців служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення. Треба відзначити, що проблема психологічної підготовки фахівців різних видів діяльності з 20-х рр. ХХ ст. і до сьогодні час посідає центральне місце в ряді науково-прикладних напрямів психологічної науки. На різних етапах історичного розвитку відміченої науки формувались теоретичні засади психологічних основ підготовки особистості до професійної діяльності [3].

Науковці констатують, що термін «наукова школа в психології» має на увазі групу вчених, зв'язаних ідейно, а інколи – і територіально, з лідером наукового напрямку [2; 4; 6]. Як правило, представники однієї школи розділяють теоретичну або систематичну платформу і працюють над близькими проблемами. Якщо говорити про Академію пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, то подібним науково-методологічним фундаментом є Черкаська наукова школа психологічної підготовки курсантів-рятувальників, засновником і керівником якої є кандидат психологічних наук, професор М.А. Кришталь.

Психологічна підготовка курсантів-рятувальників формувалась у структурі навчального закладу з початку створення Черкаського пожежно-технічного училища (1973) та була і залишається важливою складовою професійної підготовки (діяльності) фахівців служби цивільного захисту. Так, серед випускників навчального закладу Герої Радянського Союзу, кавалери Почесної відзнаки Президента України – Зірки «За мужність» – лейтенанти внутрішньої служби В.П. Правик і В.М. Кібенок, які (як і сотні інших випускників навчального закладу) здійснили свій безсмертний подвиг під час ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС (1986). Ось як цю жахливу подію описує відомий український письменник В.О. Яворівський: «За покликом рідної землі на захист свого народу першими до палаючого реактора по тривозі прибули пожежні з охорони ЧАЕС на чолі з начальником варты Володимиром Правиком. Потім прибуло підкріплення з міста Прип'ять на чолі з лейтенантом Віктором Кібенком. Вступивши в полум'я смертельної небезпеки, яким дихав реактор, пожежні в ту ніч, не шкодуючи сил і життя, виконали присягу на вірність народу України ...».

Психологія не випадково посіла провідне місце в наукових пошуках М.А. Криштала. На відміну від західного варіанта організації пожежно-рятувальної служби, де у підрозділах працює достатньо психологів, в Україні лиш віднедавна почали приділяти увагу цьому питанню. Хоча робота психологічної служби потрібна не тільки для того, щоб надати допомогу працівникам ДСНС України, які під час виконання нелегких службових обов'язків, пов'язаних з гасінням пожеж та рятуванням потерпілих, з ризиком для здоров'я і життя, великими фізичними та психологічними навантаженнями, отримують психологічні травми. Психологічні дослідження консультативного характеру є дуже важливими також для психологічного відбору кандидатів на службу чи навчання. Адже не кожен може перебороти в собі страх перед висотою чи перед роботою у протигазі у задимленому приміщенні. Важко передбачити й те, як поведеться людина в екстремальній ситуації.

До речі, про екстремальні ситуації. У 1989 році в Баку доводилося стійко підтримувати правопорядок під час вірмено-азербайджанського конфлікту. Майже рік у три зміни офіцери та курсанти Черкаського пожежно-технічного училища допомагали забезпечувати правопорядок, а в перервах між несенням служби – навчалися майже у «військово-польових умовах». Для цього під час кожної зміни до курсантів виїжджали викладачі. Часто ситуації були екстремальними, коли проти роздратованого натовпу стояв взвод курсантів, на роздуми і складання стратегічних планів часу не вистачало. Важко навіть уявити, що їм довелося тоді пережити.

Проте найбільш пам'ятними є події 1980 року, коли лейтенантові внутрішньої служби М.А. Кришталю довелося як начальникові штабу батальйону курсантів брати участь у забезпеченні правопорядку під час Московської Олімпіади. На все життя запам'яталися також пожежі в Ялтинських лісах, на гасіння яких згідно, з Указом Президента, було передислоковано половину особового складу тоді ще пожежно-технічного училища. Майор М.А. Кришталь очолював штаб зведеного загону у кількості 300 курсантів і співробітників.

Ці та інші події, розуміння важливості психологічного супроводження діяльності рятувальників заклали основу наукової школи – включення до навчальних програм підготовки фахівців нової дисципліни - «Психолого-педагогічні основи діяльності працівників пожежної охорони» (1995). Членами школи під керівництвом досвідченого педагога та молодого науковця М.А. Кришталю обґрунтовано необхідність доопрацювання Програми професійної підготовки рядового і молодшого начальницького складу Державної пожежної охорони МВС України, з метою відображення основних завдань психологічного забезпечення професійної підготовки в тематичних планах навчання. Доведено необхідність створення соціально-психологічних служб як у навчальних пожежно-технічних закладах, так і в підрозділах пожежної охорони, та запропоновано критерії визначення ефективності їх діяльності.

Становлення та розбудова наукової школи були б неможливими без неocenенного внеску в її розвиток члена-кореспондента АПН України, доктора психологічних наук, професора Ю.Л. Трофімова. Під його керівництвом першим проректором інституту з навчально-методичної роботи М.А. Кришталем було підготовлено та захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.03 – психологія праці, інженерна психологія, ергономіка на тему «Особливості ергономічного забезпечення підготовки пожежних» (1997). У даному дисертаційному дослідженні вперше розроблено та науково обґрунтовано професіограму пожежно-респіраторника, ергономічні вимоги та рекомендації щодо вдосконалення системи психологічної підготовки як складової частини професійної підготовки пожежників. Практичну цінність зазначеної роботи склали навчальні посібники: «Психологічна підготовка пожежних», «Початкова підготовка пожежних», що рекомендовані для пожежно-технічних навчальних закладів і практичних працівників Державної пожежної охорони, відділень виховної та соціально-психологічної підготовки. Запропоновано й обґрунтовано необхідність доопрацювання Програми професійної підготовки рядового і молодшого начальницького складу Державної пожежної охорони МВС України, з метою відображення основних завдань ергономічного забезпечення професійної підготовки в тематичних планах навчання. Обґрунтовано необхідність соціально-психологічних служб як в навчальних пожежно-технічних закладах, так і в підрозділах пожежної охорони, та зроблено спробу визначити ефективність її діяльності. Крім того, виявлені особливості впливу різних психологічних факторів, що використано у процесі проведення профорієнтації та профвідбору пожежних-респіраторників.

Здобувачі, які пройшли наукову школу, успішно працюють доцентами, професорами, начальниками кафедр та факультетів. Школа не тільки генерує наукову продукцію, ідеї та відкриття, але й забезпечує розширене відтворення наступних поколінь дослідників; її вихованці самі стають науковими лідерами, керівниками нових «дочірніх» шкіл. Наукова школа відкрила шлях у науку кільком поколінням учених – і в цьому запорука її довголіття та життєва сила. Продовжувачами традицій школи стали учні – кандидати наук у галузі інженерної психології та психології діяльності в особливих умовах.

Так, у дисертаційному дослідженні В.В. Вареника «Інженерно-психологічне забезпечення професійного відбору до Державної пожежної охорони України» (Київ, 2001) вперше на основі аналізу взаємозв'язку системи професійного відбору, професійної та психологічної підготовки розроблено професіограму і психограму пожежного, визначено значущі психофізіологічні показники, що впливають на ефективність його діяльності, розроблено комплекс методик до психологічного відбору фахівців пожежної охорони. Практична цінність роботи – розроблений навчальний посібник «Теоретичні основи і методики професійного відбору пожежних», рекомендований Головним управлінням державної пожежної охорони МВС України для пожежно-технічних закладів освіти та практичних працівників Державної пожежної охорони, відділень виховної та соціально-психологічної роботи.

Особливості формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України представлено у роботі В.П. Бута (Київ, 2008). У дослідженні уточнено сутність професійно важливих якостей особистості та визначено їх структуру у газодимозахисників-рятувальників як сукупність мисленнєвих, управлінських, мотиваційних, атенційних, мнемічних, емоційно-вольових та фізичних якостей. Встановлено особливості їх діяльності та рівень розвитку зазначених груп якостей в офіцерів та курсантів. Уперше розроблено та апробовано тренінгову програму формування професійно важливих якостей курсантів, необхідних для успішної професійної діяльності у пожежно-рятувальних підрозділах.

У дисертації А.Г. Снісаренка «Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України» (Харків, 2011) вперше на основі комплексного дослідження здійснено професіографічний опис діяльності начальників караулів, встановлено зв'язок між професійно важливими якостями фахівців та їхньою професійною успішністю, розроблено психограму такого управлінця. Отримані наукові результати дослідження впроваджено у практику професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження діяльності начальників караулів, що дозволило зменшити плинність кадрів серед управлінського персоналу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України.

Проблему розвитку професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту представлено у науковій праці М.В. Фомича (Київ, 2012). Науковцем вперше розроблено тренінгову програму, яка сприяє розвитку професійно важливих якостей фахівців, що займають посади начальників караулів, та підвищенню ефективності їхньої професійної

діяльності; удосконалено структуру освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалавра і спеціаліста за напрямом підготовки «Пожежна безпека», яка відрізняється від існуючої тим, що додатково введено ряд управлінських умінь та навичок здійснення практичної діяльності керівника пожежно-рятувального підрозділу тощо. Результати роботи використовуються у практичній діяльності центрів психологічного забезпечення при Головних управліннях МНС України та навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів ДМНС.

Поряд з цим ад'юнкти наукової школи завершують написання ряду кандидатських робіт за науковим напрямом 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах: «Психологічні умови професійного становлення начальників караулів пожежно-рятувальних підрозділів» (Т.В. Лаврик), «Професіографічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників МНС» (С.М. Мордюшенко), «Психологічні особливості мотиваційної стійкості пожежних-рятувальників МНС України» (Ю.А. Скоробогатов), «Формування психологічної готовності у майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до діяльності в особливих умовах» (Є.В. Школяр). Актуальність зазначених робіт обумовлена основними проблемами сьогодення: зростаючими вимогами держави й суспільства щодо ефективності діяльності органів та підрозділів цивільного захисту у справі запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків; необхідністю удосконалення діяльності служби психологічного забезпечення ДСНС України, насамперед у розрізі здійснення професійно-психологічного відбору, психологічного супроводження та психологічної підготовки персоналу служби.

Напрями досліджень. Однією з ознак наукової школи є широта проблематики досліджень. На даному етапі розвитку в цій школі сформовані та успішно розвиваються три напрями досліджень:

1. Формування та розвиток психолого-педагогічних компетенцій фахівців служби цивільного захисту:

- вивчення механізмів адаптації майбутніх фахівців до умов професійної діяльності, впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на формування готовності особового складу до дій в екстремальних умовах;

- розробка ефективних технологій психолого-педагогічної підготовки пожежних-рятувальників щодо дій в умовах екстремальних впливів надзвичайних ситуацій та подолання наслідків стресових станів;

- розробка ергономічного забезпечення професійної діяльності фахівців служби цивільного захисту;

- вивчення та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо формування морально-вольових та психологічних якостей у начальницького складу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

2. Формування та розвиток акмеологічних компетенцій фахівців служби цивільного захисту:

- розробка рекомендацій щодо формування та розвитку акмеологічних компетенцій у курсантів-рятувальників, інспекторів Державної інспекції техногенної безпеки, начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

- розробка акмеограм основних спеціальностей в межах ДСНС України.

3. Формування та розвиток управлінських компетенцій фахівців служби цивільного захисту:

- розробка рекомендацій щодо формування управлінських компетенцій та розвитку професійно важливих якостей в інспекторів Державної інспекції техногенної безпеки;

- комплексна оцінка організаційно-правових та індивідуально-психологічних особливостей діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та розробка професіографічного опису діяльності керівників пожежно-рятувальних підрозділів.

Кафедра психології діяльності в особливих умовах та педагогіки як основа ефективної роботи наукової школи. Для проведення відповідної навчально-методичної, науково-дослідної, виховної роботи та продовження наукових розробок школи у 2007 р. створено відповідну кафедру, яку очолив кандидат психологічних наук, доцент П.В. Теслюк. Було поставлено завдання – сформувати творчий науковий колектив. Молоді науковці оволодівали основами теоретичних, психологічних, методологічних знань та методами наукового пошуку; набували науково-дослідницьких умінь. Дослідників об'єднував насамперед інтерес до психологічної науки, бажання глибше пізнати психологічну дійсність фахівця служби цивільного захисту, прагнення спільно здійснювати науковий пошук.

Нині у межах наукової школи розробляються чотири комплексні теми: «Інженерно-психологічний супровід діяльності персоналу МНС України» (РК № 0110U006734) – науковий керівник М.А. Кришталь, «Основи професійно-психологічного відбору працівників кінологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій» (РК № 0113U003616) – науковий керівник А.Г. Снісаренко, «Акмеологічні засади підготовки майбутніх рятувальників» (РК № 0112U003179) – науковий керівник А.М. Капля, «Психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» (РК № 0113U001472) – науковий керівник П.В. Теслюк.

За час роботи кафедри було захищено дві кандидатські дисертації за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (А.Г. Снісаренко, М.В. Фомич) та дисертацію за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (Н.П. Вовк), два викладачі отримали вчене звання доцента (С.А. Мукомел, А.Г. Снісаренко), М.А. Кришталь – вчене звання професора.

На базі кафедри з 2008 р. щорічно навесні проводиться міжвузівська науково-практична конференція «Проблеми психології діяльності в особливих умовах», яка охоплює актуальні психологічні проблеми професійної діяльності фахівців екстремального профілю діяльності: методологічні засади психологічного забезпечення професійної діяльності; професійна орієнтація та професійно-психологічний відбір; професійно-психологічна підготовка; організаційно-правові та наукові засади підвищення якості підготовки фахівців за напрямом «Психологія» тощо.

Для розвитку й активізації наукового інтересу курсантів і студентів вищих навчальних закладів Черкащини під керівництвом досвідченого педагога

кандидата педагогічних наук С.А. Мукомел працює науковий психологічний гурток «Прометей». Майбутні фахівці мають змогу поринути в актуальні теоретичні питання і проблеми психологічної науки, дослідження прикладних аспектів сучасної екстремальної психології, розвиток культури спілкування, регуляцію психічного стану в умовах, що пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, розвиток соціально-перцептивної компетентності майбутніх рятувальників.

На кафедрі активно ведеться робота наукового товариства курсантів та студентів. Зокрема курсанти Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Я.І. Жаботинський (2011) і М.І. Фацул (2012), які виконали наукові дослідження з актуальних проблем психології діяльності в особливих умовах за темами «Психологічні умови запобігання травматизму та загибелі працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України» та «Нервово-психічна стійкість пожежних-рятувальників» відповідно, посіли перші місця на Міжнародному конкурсі наукових робіт із професійно-орієнтованих гуманітарних дисциплін серед курсантів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів МНС України. Розробки молодих науковців апробовано і впроваджено в навчально-виховний процес Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Членами наукової школи проведено результативну роботу (2012) з ліцензування підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у галузі знань 0301 – «Соціально-політичні науки» за напрямом підготовки 6.030102 – «Психологія». З метою розвитку наукових інтересів школи (дослідження психологічних закономірностей змін і відновлювання психічної діяльності особистості в екстремальних умовах, а також пов'язаних з цим проблем психодіагностики, психотерапії, психокорекції, реабілітації та психопрофілактики) в ад'юнктурі академії відкрито наукову спеціальність 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (2012). Це зумовило зміцнення наукової школи, стало поштовхом до виникнення та розвитку інших рівнів науково-комунікаційної взаємодії з професійним науково-освітнім середовищем.

Сьогодні викладачами кафедри підготовлено понад 100 наукових публікацій, 29 навчальних та навчально-методичних посібників, 2 навчальні посібники з грифом МОНмолодьспорту України, 4 монографії, серед яких монографії: Теслюк П.В. Символ як засіб глибинної діагностико-корекційної роботи психолога (2008); Охременко О.Р. Синергетичний підхід до аналізу діяльності в особливих умовах (2010); Охременко О.Р., Кришталь М.А. Вареник В.В. Формування професійних компетенцій (2010); Кришталь М.А., Садковий В.П., Снісаренко А.Г., Тімченко О.В. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України (2011); навчальні посібники: Кришталь М.А. та ін. Психологія діяльності в особливих умовах. (2008); Мукомел С.А., Кришталь М.А. Формування духовних цінностей майбутніх рятувальників МНС України (2009); Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України (2011); Кришталь М.А. та ін. Основи психології для майбутніх рятувальників МНС України (2011) тощо.

Наукові розробки членів наукової школи впроваджуються у практику психологічної підготовки курсантів-рятувальників шляхом моделювання пси-

хологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів на навчальному комплексі психологічної підготовки та комплексі з підготовки газодимозахисників. Крім цього, науковці відпрацьовують на практиці особливості роботи психолога в епіцентрі надзвичайної ситуації техногенного, природного та соціально-політичного походження, здійснюють профілактику та корекцію соціально-психологічних і особистісних девіацій серед спеціалістів екстремального профілю діяльності.

Результати діяльності наукової школи було неодноразово представлено на Всеукраїнських виставках, де отримано заслужені нагороди. Так, члени наукової школи в черговий раз на гідному рівні представили систему підготовки фахівців для органів управління та підрозділів ДСНС України та були нагороджені дипломом і золотою медаллю в номінації «Компетентнісний підхід в освітній діяльності вищої школи» (2013). Варто наголосити, що формування компетентності в освітньому процесі вищого навчального закладу ДСНС України висуває на перше місце не інформованість курсанта, а вміння вирішувати проблеми в різних умовах підвищеної небезпеки. «Впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес передбачає розробку інтегрованих навчальних курсів, в яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентності, розширення у структурі навчальних програм із загальноосвітніх дисциплін міжпредметного компоненту (міжпредметні задачі, які не можуть бути вирішені засобами одного предмета)» – зазначає керівник наукової школи професор М.А. Кришталь.

Висновки. Таким чином, можна із впевненістю сказати, що Черкаська наукова школа психологічної підготовки курсантів-рятувальників є осередком професійного зростання майбутніх науково-педагогічних працівників та ефективною формою пошуково-дослідної діяльності.

Постійна цілеспрямована робота представників школи спрямована на вирішення актуальних наукових проблем, консолідує теоретичні і прикладні наукові дослідження у галузі інженерної психології, психології праці, психології діяльності в особливих умовах, акмеології, професійної освіти, оптимізує впровадження результатів наукових досліджень у діяльність пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, сприяє вирішенню проблем вдосконалення фахової майстерності науково-педагогічних працівників. Вона не тільки зберігає традиції своїх засновників, а й є осередком активного наукового пошуку та створює оптимальні умови для зростання психології як науки та окремих її напрямів.

Залучення талановитої молоді до Черкаської наукової школи психологічної підготовки курсантів-рятувальників сприяє інтеграції науки і практики у професійній підготовці фахівців для органів управління та підрозділів служби цивільного захисту, підвищенню ефективності виконання дисертаційних досліджень та прискоренню впровадження їх результатів у практику, оптимізації підготовки науковців-дослідників, здатних до самостійної пошукової діяльності.

Перспективи подальших досліджень наукової школи: теоретико-методологічні засади реформування системи освіти вищих навчальних закладів ДСНС України; теоретико-методологічні основи вивчення процесів роз-

витку і функціонування особистості як суб'єкта діяльності в особливих умовах діяльності; соціально-психологічні основи збереження фізичного, психічного та морального здоров'я фахівців служби цивільного захисту; акмеологічний опис основних управлінських спеціальностей в межах ДСНС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнізділова О. А. Характеристика дефініції «наукова школа» / О.А. Гнізділова // Теорія та методика навчання та виховання. – 2008. – № 22. – С. 13–23.
2. Енгальчев В. Ф. О калужской научной школе юридической психологии / В. Ф. Енгальчев // Вестник Калужского университета. – 2008. – С. 30–39.
3. Криворученко В. К. Научные школы – важнейший фактор развития современной науки [Электронный ресурс] / В. К. Криворученко. – Режим доступа: http://www.mosgu.ru/nauchnaya/scientificschools/about/Krivoruchenko_factor.
4. Садковий В. П. Харківська наукова школа екстремальної психології / В. П. Садковий, О. О. Назаров // Новий колегіум. – 2009. – № 1. – С. 15–18.
5. Храмов Ю. А. Наукові школи в НАН України / Ю. А. Храмов // Наука та наукознавство. – 2008. – № 4. – С. 122–133.
6. Шикун А. А. Феномен научных психологических школ / А. А. Шикун // Вестник ТГПУ. – Серия : психология. – 2007. – № 10 (73). – С. 132–136.

УДК 159.922

Кузьменко М.Д., ад'юнкт науково-організаційного відділу, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему психологічного вивчення особового складу в інтересах реалізації кадрової політики у Збройних Силах України. Актуальність теми зумовлена швидкою професіоналізацією сучасного війська, повним переходом до комплектування військовослужбовцями військової служби з контрактом. Тому психологічне вивчення із застосуванням психодіагностичного методу у різних формах стає засобом інформаційної підтримки посадових осіб, що приймають кадрові рішення. Встановлено, що реалізація комп'ютерного тестування є перспективним напрямом вдосконалення процедури психологічного вивчення та може суттєво покращити механізм прийняття кадрових рішень у Збройних Силах України.

Ключові слова: психологічне вивчення, психодіагностичний метод, комп'ютерне тестування, кадрова політика.

В статье рассматривается проблема психологического изучения личного состава в интересах реализации кадровой политики в Вооруженных Силах Украины. Актуальность темы обусловлена быстрой профессионализацией современного войска, полным переходом к комплектованию военнослужащими военной службы по контракту. Поэтому психологическое изучение с применением психодиагностического метода в разных формах становится средством информационной поддержки должностных лиц, которые принимают кадровые решения. Установлено, что реализация компьютерного тестирования является перспективным направ-